

Moğol miniatür sənətində Təbriz üslubu

Səidə Musazadə

ADRA Sənətsünaslıq fakültəsinin "Təsviri sənət tarixi və nəzəriyyəsi" ixtisası üzrə magistr tələbəsi

E-mail: seide.mzade@gmail.com

Hindistan bəşər tarixində minilliklər ərzində böyük inkişaf yolu keçmiş mədəniyyətlərin beşiyidir. Burada inkişaf tapan mədəni dəyərlər qədim dünyanın digər mədəniyyətləri ilə sıx əlaqəli olmuşdur. Dünyanın ərazicə ikinci böyük dövləti Hindistanın Azərbaycanla da mədəni və mənəvi bağlılığı var. Həmin əlaqələrin mövcudluğunu sübut edən dəlillər X əsrə gedib çıxır.

Tarixi faktlara istinadən qeyd etmək olar ki, XVI əsrin əvvəllərində Şimali Hindistan Böyük Moğol İmperiyasının təsiri altına düşmüşdü. Moğollar dövründə məmləkətdə siyasi, iqtisadi, kənd təsərrüfatı və incəsənət sahəsində mühüm dəyişikliklər baş verdi. Xüsusilə Böyük Əkbərin hakimiyyəti illərində tarixi qəbilə əlaqələrini qoruyub saxlamaqla, tabe etdikləri ərazilər çərçivəsində fars mədəniyyətini də öz mədəniyyətləri ilə birləşdirdilər.

Azərbaycan Səfəvi dövləti və Hindistan Moğol dövləti arasında münasibətlərin - siyasi, iqtisadi, mədəni əlaqələrin geniş şəkildə öyrənilməsi müasir dövrün aktual elmi məsələsi hesab edilir. Səfəvi və Moğol imperiyaları arasındakı münasibətlər bəzi dövrlərdə müttəfiqlik, bəzi vaxtlarda isə düşmənçilik və müharibələrlə müşayiət olunurdu. Dövlətin əsasını qoyan Baburla Səfəvilər arasındakı münasibətlər hələ Böyük Moğol İmperiyası formalaşmamışdan yaranmışdı. Sonrakı zamanlarda isə hər iki dövlət arasında xüsusilə təsviri sənət sahəsində əlaqələr geniş vüsət aldı.

XVI əsrdə Böyük Moğol İmperiyasının tərəqqisi Hindistan incəsənətinin çiçəklənməsi ilə müşayiət olundu. Həmçinin Azərbaycanla əlaqələr genişləndi. Əkbər şah və varisləri dövründə Azərbaycan-Hindistan mədəni əlaqələrində böyük bir canlanma hiss edildi. Bu, XVI əsrin sonunda Səfəvi-Osmanlı müharibəsi zamanı bir çox azərbaycanlı alim və şairlərin məhz Hindistana mühacirəti ilə bağlı idi.

Azərbaycanda miniatür sənətinin formalaşması inkişaf etməsində Təbriz miniatür məktəbinin böyük təsiri vardı. Məhz Təbriz rəssamlarının mükəmməl şəkildə tətbiq etdikləri rəsm sənəti Moğol sənətkarları üçün bir etalona çevrildi. Təbrizdə təhsil alan sənətkarlar, xəttatlar Moğol Hindistan kitablarının istehsalı və dizaynına böyük töhfə vermişdilər. Moğol imperator əlyazmaları toplusu həmçinin Səfəvi rəsm və xəttatlıq sənətinin məşhurluq və nüfuzunu göstərir.

Səfəvilərin paytaxtı Təbrizdə təhsil alan sənətkarlar Moğol üslubunun formalaşmasına həlledici töhfələr vermişlər. Məhz buna görə Moğol rəsmlərinə xas xüsusiyyətlər Səfəvi sarayında məşhur olan üslub və kompozisiyalardan qaynaqlanırdı. Miniatürlərdə həmçinin saray ətrafında yerləşən çoxsaylı fiqurların təsvirləri də özünü göstərirdi.

Qeyd edək ki, Təbrizdən Hindistana gələn sənət mərkəzlərinin və sənətkarların fəaliyyət prosesi 1550-ci illərdə xüsusilə aktual xarakter daşıyırdı.

1580-ci illərin sonlarına qədər Azərbaycan sənətkarları Mir Seyid Əli və Əbdül Səməd Hindistan miniatür rəssamları Basavan, Dasvant, Lal, Mişkino kimi ustaların yaradıcılıqlarının təkmilləşməsində böyük rol oynamışdılar.

Böyük Moğol İmperiyası hökmdarlarından Humayun sənətə böyük məhəbbətlə yanaşırdı. Humayun Təbrizdə olduğu müddətdə Səfəvi rəngkarlığının ən gözəl nümunələri ilə tanışlıq imkanını qazanmışdı. Vətəna qayıtdıqdan sonra Təbriz sarayında gördüyü nümunələrin eynisini öz sarayında təşkil etdi. Burada xəttatlar, rəssamlar, kitabçılar və b. fəaliyyət göstərirdilər. Humayunun Təbrizdə qalması, Təhməsbilə incəsənətə baxışlarının, maraq dairələrinin üst-üstə düşməsi Səfəvi sənətkarlarının kütləvi şəkildə Moğol sarayına aparılması ilə nəticələndi. Onlar arasında Moğol miniatür məktəbinin təsisçiləri Mir Seyid Əli, Əbdül Səməd və başqaları da vardı. Mir Seyid Əli və Əbdül Səməd sarayda seminarlar təşkil etmək və hind rəssamlarını öyrətmək həvalə edilmişdi. Rəssamların rəhbərliyi altında Məhəmməd peyğəmbərin əmisi Həməzənin qəhrəmanlığı mövzusunda "Həməzənamə" adlı həcmli epik poemanın illüstrə edilməsi işləri görülürdü.

Humayunun dövründə Mir Seyid Əli və Əbdül Səməd kimi ustalardan əlavə, iki tanınmış rəssam - Molla Yusif və Dust Məhəmməd də kitabxanada fəaliyyət göstərirdilər. Humayun öz qeydlərində Dust Məhəmmədin adını daha çox çəkir. Rəssamların imperiyadakı fəaliyyəti Təbriz, Qəzvin və Buxara miniatür məktəblərinin son nailiyyətlərinin Moğol rəngkarlığına sintezi ilə nəticələndi. Fars ənənələrinin təsiri möhtəşəm xəttatlıqda, səhifələrin zəngin dekorasiyasında, qızılı rənglə boyanmış və rəngli kitab bağlamalarında əks olunmuşdu. Hökmdarlar həmçinin rəsm əsərlərinin gözəlliyinə təəccüblənir və saraylarını bu şəkildə bəzəməyə can atırdılar.

Hindistanda Moğol miniatür məktəbinin təşəkkülü və inkişafında Təbriz rəssamı Mir Seyid Əlinin təsirini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Onun Moğolların sarayına gələrək fəaliyyət göstərməsi hərbi-siyasi hadisələrlə sıx bağlı idi. Mir Seyid Əli atası Mir Müsəvvir ilə uzun müddət Hindistanda imperator Humayun və Əkbər şahın saray kitabxanasında işləmiş, sarayın baş rəssamı kimi 40-dan artıq rəssamın yaradıcılıq fəaliyyətinə rəhbərlik etmişdir.

Rəngkarlıq ədəbiyyatlarında göstərilir ki, XVI əsrin ortalarından başlayaraq əlyazmalarda miniatür və digər təsvirləri ayrı-ayrı vərəqlərdə

işləməyi üstün tuturdular. Bununla yanaşı, rəssamlar həm fərdi şəxslər, həmçinin zəngin və qüdrətli müştərilər üçün miniatürlər işləməyə başladılar. XVI əsrin sonu – XVII əsrin əvvəllərində əlyazmaları illüstrasiya ilə bəzədilən miniatür sahəsində saray daxilində gedən ümumi proseslər və estetik ideyaların dəyişməsi səbəbi ilə durğunluq hökm sürürdü. Əlbəttə ki, klassik miniatür ənənələri bir anda yoxa çıxmadı. Bu zaman kəsiyində saray emalatxanalarında yüksək bədii səviyyəli əlyazmalar yaradılır, eyni zamanda, Yaxın Şərç təsviri sənətinin inkişafı müəyyənləşirdi.

Əkbər şahın hakimiyyəti illərində Hindistan daha da inkişaf edərək genişləndi və qüdrətləndi. Ölkədə sosial-mədəni həyatın yaxşılaşdırılması üçün bir sıra addımlar atıldı, aydın idarəetmə sistemi yaradıldı. Saray emalatxanasında "Həmzənəmə"nin 14 cildlik yeni nümunəsinin hazırlanması dövrün mühüm hadisəsi kimi qiymətləndirilir. Bu layihə 15 il davam edərək Mir Seyid Əlinin rəhbərliyi ilə başlamış, Əbdül Səmədin fəaliyyəti ilə tamamlanmışdı. Manuscript 140 böyük miniatürdən ibarət idi.

"Həmzənəmə" layihəsində 100-dən artıq sənətkar işləmişdir. Bu əlyazmada Əbdül Səmədin məsuliyyəti daha da artır, xüsusi peşəkarlıqla nümunələr üzərində çalışırdı. Hindistanın müxtəlif şəhərlərindən ustalar toplanılmış və onlar imperator Əkbərin zövqünü təmin edən incəlikləri, yeni stilləri öyrənərək illüstrasiyalar üzərində tətbiiq etmişlər. Təəssüf ki, Əbdül Səmədin çox az işləri zəmanəmizə qədər gəlib çatmışdır. Sənətkar Təbriz üslubunda işləsə də, imperator onun yaradıcılığının əleyhinə deyildi. Rəssamların imperatorun əmri ilə yaradılan əlyazmalarda iştirakı nadir hallardan sayılır – bu barədə tədqiqatçılar öz əsərlərində göstərirlər. Bunun bariz nümunəsi təxminən 30 ədəd əlamətdar əlyazmanın ancaq üçündə Əbdül Səmədin iştirakıdır.

Moğol miniatür sənətində Təbriz üslubunun təsirini Əbdül Səmədin yaradıcılığında daha dolğun formada izləyə bilərik. Onun illüstrasiyaları qeyri-ədiliyi ilə fərqlənir. Erken əsərlərindən biri "Şahzadə Əkbər oğda" miniatürüdür. Miniatür nümunəsi kostyumların xüsusiyyətləri,



Miniatür nümunə, Kəterin və Rati Benkaym kolleksiyası. Əbdül Səməd, "Şahzadə Əkbər oğda", XVI əsr.

əğacın müxtəlifliyini göstərən zəngin detallarla doludur. İllüstrasiyada daşlar sanki binaları bəzəyən kafel naxışlarına bənzədilib. Demək olar ki, əsərdə qəhvəyi rəngin üstünlüyünə xüsusi diqqət yönəldilib. Həmçinin miniatürdə atların təsvirinə nəzər yetirsək, onların proporsiyalarının düzgün olmadığını izləyə bilərik. Geyimlərdə isə narıncı, oxra, yaşıl, mavi rənglərə üstünlük verilmişdir. [Təsvir 1]

Nəticə etibarilə Təbriz miniatür üslubunun Moğol təsviri sənətində mühüm rolu imperiyada fəaliyyət göstərən rəssamların yaradıcılığı ilə sıx bağlı olmuşdur. İstər Mir Seyid Əli, istərsə də Əbdül Səmədin yaradıcılığı xüsusilə vurğulanır. Çünki onlar Moğol üslubunun formalaşmasında mühüm xidmətlər göstərmişlər. Bunun nəticəsidir ki, rəssamlar tərəfindən yaradılan nümunələr Şərç incəsənətinin şah əsərləri hesab edilmiş, müasir dövrdə də bir çox sənətsevarların diqqətini çəkməmişdir. ♦

Ədəbiyyat:

1. Maral Manafova. Azərbaycanın Şərqi Asiya ilə mədəni əlaqələri. Bakı, 2008, 36 səh.
2. M.J.Manafova, N.T.Əfəndiyeva və S.A.Şahhüseynova. Mədəniyyət tarixi və nəzəriyyəsi. Bakı, Sabah nəşriyyatı (2008), 2010, 876 səh.
3. Джамилы Гасанзаде, Агасалим Эфендиев. Влияние Тегриза на индийскую миниатюрную живопись. ИРС Наследие, 2016.
4. ИСТОРИЯ ВОСТОКА. Л.Б.Алаев, В.Я.Белокреницкий, Д.Д.Васильев, Г.Г.Котовский, Р.Г.Ланда, В.В.Наумкин, О.Б.Непомнин, И.М.Смилянская, Г.К.Широков, В.А.Якобсон. "Восточная литература" РАН 2000, 696 с.

Резюме

В статье рассматривается влияние миниатюры тебризской школы на монгольское искусство. Автор подчёркивает в этом особую роль художников Мир Сеид Али и Абдула Самеда в этом направлении и была велика.

Ключевые слова: Могольская искусство, Тегриз, миниатюрные искусства, иллюстрации, рукописи, чертежи, стиль.

Summary

The article discusses the influence of the miniature of the Tabriz school on Mongolian art. The author emphasizes the special role of the artists Mir Seid Ali and Abdul Samad in this direction in this direction and was great.

Key words: Moghal art, Tabriz, miniature art, illustration, manuscript, drawings, style.